

the functioning of the onomastic vocabulary; 2) popularize the results of their research on the pages of all-Ukrainian (central and local) and foreign publications more actively. This will make it possible to distinguish scientific proper names' etymologies from a number of pseudoscientific interpretations, which appear in the Ukrainian onomastic space recently.

References:

1. Вербич С. Українська ономастика: перспективи розвитку. Українська мова. 2010. №3. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37731/07-Verbych.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.11.2022).
2. Карпенко Ю.О. Ономастика. Українська мова. Енциклопедія, вид. 3-є, зі змін. і доп. К., 2007. 457 с.
3. Скляренко.О., Скляренко О. Типологічна ономастика. У 5 кн. Книга перша: Лексико-семантичні особливості онімного простору. Одеса, 2012. 416 с.

УДК 811.161. 2‘373.2821.161.2’’18/19’’-32.09

Олеся Сколоздра-Шенітко,
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет
імені Івана Франка
skolozdraolesia@ukr.net

АНТРОПОНІМ ХОМА У ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ СИНТАГМАТИКИ ТА ПАРАДИГМАТИКИ

Проаналізовано функціонування антропоніма Хома у прозі Івана Франка крізь призму синтагматики та парадигматики. З’ясовано, що письменник сам мотивує вживання цього оніма в тексті, відновлюючи його семантику, надаючи нових конотацій через залучення енциклопедичних даних.

Ключові слова: антропонім, синтагматика, парадигматика, конотації.

Функціонально-стилістичні можливості літературно-художніх онімів були об’єктом багатьох ономастичних студій Л. Белея, Е. Боевої, А. Вегеш, Ю. Карпенка, Н. Колесник, Г. Лукаш, М. Мельник, Т. Немировської, О. Петренко, Л. Шестопалової, Г. Шотової-Ніколенко та інших дослідників. Антропонімікон Франкових текстів крізь призму мовознавства та

літературознавства аналізували С. Бук, Г. Бучко, І. Денисюк, М. Легкий, Л. Полюга, О. Сколоздра-Шепітко, З. Франко та ін.

Іван Франко як неперевершений письменник та добрий знавець ономастики особливу увагу звертав на номінацію персонажів прозових текстів. Такі назви не були спонтанними, випадковими, непромовистими. Більшість Франкових номенів акумулюють різні характеристики персонажів: за соціальним станом, національністю, зовнішністю, світоглядом. Аналіз власних імен персонажів у прозі Каменяра засвідчив, що автор часто обігрував те саме ім'я як номінацію героїв у різних творах, щоразу відновлюючи доонімну семантику номена та нашаровуючи на неї яскраві конотації.

Щоб з'ясувати функціонування антропоніма в різних художніх текстах письменника, варто застосувати синтагматичний та парадигматичний аналіз. Парадигматичний підхід дозволяє показати, як той самий антропонім функціонує в різних текстах майстра слова, сприяє всебічному описові конкретного антропоніма у творчості автора. Синтагматичний аналіз важливий для того, щоб показати "поведінку" антропоніма в межах одного тексту, взаємозв'язок номена з іменованим персонажем.

У цьому ракурсі доречно проаналізувати антропонім *Хома*, який зафіксовано в таких прозових текстах Івана Франка: **"Сойчине крило"**, **"Два приятелі"**, **"Домашній промисл"** і **"Хома з серцем та Хома без серця"**. У нашій дисертаційній роботі та окремих статтях [4], [5] антропонім *Хома* був частково об'єктом дослідження, але сьогодні пропонуємо доповнити та розширити аналіз функціонально-стилістичних можливостей цього номена у Франкових текстах.

Як відомо, доонімна семантика імені *Хома* – 'близнюк' [6, с. 400]. В аналізованих творах письменник обігрує етимон імені 'близнюк', акцентуючи увагу насамперед на поведінці персонажів.

Наприклад, в оповіданні **"Два приятелі"** іменем *Хома* названо одного з двох героїв. У цій номінації на доантропонімне значення імені 'близнюк' нашаровується конотативне значення 'друг як брат-близнюк'. На початку твору, справді, бачимо реалізацію такої мотивації антропоніма. Побратим Хоми Семен так розповідає про їхню дружбу: *"Товаришували ми з Хомою, що аж любо було. Чи, бувало, в ліс по дрова, чи в очерети зо стрільбами на качки, чи до танцю, чи й до другого діла, оба та й оба"* [7, с. 265], *"Парубочили ми з Хомою, як рідні брати"* [7, с. 266]. Отже, бачимо, що два приятелі, мов близнюки, були завжди поряд. Про таку мотивацію літературного антропоніма свідчить також ситуація, коли обидва товариші, маскуючись від шандарів, перебралися на старців і так промовили до властей: *"Ми божі старці, браття-близці"* (тобто брати-близнюки – О.С.-Ш.) [7, с. 270].

Однак інші назви номінаційної лінії Хоми вносять іронічне забарвлення у створений на початку образ доброго друга: *"Ото, видите, щирий приятель! І спусти ж ся на такого чоловіка! Заждіть, яке він мені ще вистроїв!"* [7, с. 269], *"Приятель, приятель! Слухайте лишень, на яку хитрість узявся мій приятель неприторонний, щоби й мене погубити і видати в руки шандарям"*

[7, с. 273]. У кінці твору дізнаємося, що Хому шандарі таки зловили, тому він хитрістю видав і свого друга Семена. Отож обидва приятелі опинилися знову разом, але вже у війську.

Отже, номінація Хома в оповіданні “Два приятелі”, на перший погляд, виконує лише номінативну функцію. Проте глибший аналіз цього літературного антропоніма засвідчив, що і тут І. Франко розгорнув власну концепцію двійництва: на доантропонімне значення імені ’близнюк’ нашаровується конотативне значення ‘друг як брат-близнюк’, яке створює явище енантіосемії. Крім цього, одним із важливих Франкових прийомів у створенні двійництва є взаємопротилежність та взаємодоповнення. Це спостерігаємо і в оповіданні “Два приятелі”: *“Не раз і дивувалися люди. “Як вони, - кажуть, - погодяться? Та то немов огонь а вода!” Я, бачите, зроду повільний собі, а Хома – то прудке, як іскра”* [7, с. 266].

Подібну мотивацію вживання антропоніма Хома зафіксовано в оповіданні “**Хома з серцем та Хома без серця**”. Обох головних персонажів названо у творі іменем Хома. Вибір такого номена для персонажів автор пояснює так: *“Раз якось у двох різних селах Східної Галичини, але одного і того самого року, одного і того самого дня, а власне в провідну, або так звану **Томину**, неділю вродилося два хлопчики. Отим-то обох їх охрещено іменем Хома”* [7, с. 7]. Справді, у реальній українській антропонімії є звичай іменувати новонароджену особу іменем святого, пам’ять якого вшановують цього дня. Проте в художньому творі майже всі антропоніми “починають говорити”. З величезного списку християнських імен І. Франко міг обрати будь-яке, але зупинився на імені Хома, оскільки планував навколо нього розвивати фабулу твору. Обидва Хоми, хоча й були цілком протилежними за характером та темпераментом особистостями, кровно чужими людьми, проте їх, як і близнюків, об’єднував духовний зв’язок, єдина мета – служити рідному народові (хоча і зреалізовували вони цю мету різними шляхами). Про протилежність їхніх характерів свідчать і їхні прізвища та прізвиська – *Галабурда* (бешкетник, хоча іменованій персонаж таким не був), *Хома без серця* та *Бідолаха, Хома з серцем*.

Отже, на доантропонімне значення імені ’близнюк’ нашаровується конотативне значення ’близнюк у поглядах на життя’.

Використання власного імені як символу зафіксовано в оповіданні “**Домашній промисл**”, де іменем Хома наділено епізодичного персонажа. У цьому творі, зокрема, увагу зосереджено на тому, що в народі власне ім’я Хома часто вживається з означенням *невірний*. Узагалі номінація *невірний Хома* вперше була вжита для апостола Томи, який засумнівався в тому, що Ісус Христос воскрес. Сьогодні така назва є фразеологічною сполукою. І. Франко у “Галицько-руських народних приповідках” фіксує кілька приповідок із антропонімом Хома: “То невірний Хома”, “То ще невірний Хома” [3, с. 365]. Письменник спочатку вживає такий фразеологізм, яким згодом мотивує номінацію для персонажа: *“Один тільки невірний Хома знайшовся в селі – так навіть і звався Хома Губатий”* [7, с. 259]. Іменованій персонаж отримав

таку номінацію через те, що єдиний не повірив у щирі наміри маршалка, який нібито робив добро для людей. Можемо припустити, що вибір номінації для цього епізодичного персонажа зумовлений і тим, що він ніби передбачив пастку для селян, які займалися домашнім промислом, тому застерігав головного героя Яця Яремишиного, щоб не вірив у добрі наміри пана маршалка. Як виявилось, Хома Губатий мав рацію. Відповідно до нового закону, не можна було займатися домашнім промислом без цехової карти. Тут убачаємо реалізацію ще однієї народної приповідки, яку І. Франко зафіксував у Заліссі: “Коли схоче Хома, буде робив дома” [3, с. 365].

Дещо складніший мотив номінації персонажа в оповіданні “**Сойчине крило**”, оскільки автор по-філософськи підійшов до актуалізації доантропонімної семантики оніма *Хома*. На перший погляд, це власне ім'я вжито у творі лише для ідентифікації персонажа. Проте, якщо уважно вчитатися в контекст твору, стає очевидним, що воно використано не даремно. Вибір саме цього антропоніма, на нашу думку, пов'язаний із соціально-світоглядною позицією персонажа. Будучи радником у бюро і відомим для всіх знайомих як сухий формаліст і реаліст, насправді Хома є людиною, яка має інше духовне життя. Тому, напевне, в оповіданні й актуалізовано доантропонімну семантику імені – ‘близнюк’, адже хоч це одна і та ж людина, проте її внутрішній світ цілком відрізняється від того створеного зовнішнього образу, так само як близнюки – вигляд один, а люди різні. “*І ніхто з тих, що кланяються мені на вулиці, стискають мою руку в каварні, радяться зі мною в бюро, ані не догадується, що у мене поза тим конвенціональним, шаблоновим життям є своє, інше, окреме. Ніхто не підозріває в тім сухім формалісті та реалісті духовного сибарита, артиста, що плекає одну штуку для штуки – вмілість жити*” [7, с. 55]. Зрештою, домінантним для персонажа є не антропонім *Хома* (до речі, вжитий лише раз у тексті), а його демінутивний варіант *Массіно*. “*Тямиш, як я з руського Хоми перехрестила тебе на італійського Томасо, а сього здрібнила на Томассіно, а сього вкоротила на Массіно?*” [7, с. 63].

Л. Боярська вважає, що заміна імені Хома на Массіно має два аспекти: “з одного боку, вказівка на те, що жінка є сильнішою (перейменовує вона, причому суголосно до свого імені Марія, Маня, Манюся, як називає її герой); з іншого – вказує на прагнення героя “облагородитися”, завуалювати первісну простоту, вивищитися” [2, с. 779]. Варто звернути увагу, що “Массіно” він був лише для коханої Мані, для всіх інших – Хома. Тому антропонімна опозиція *Хома – Массіно* зреалізовує в канві художнього тексту конотативне значення номена ‘*двоїстість світогляду, роздвоєння особистості*’.

А.-М. Баб’як пише про внутрішній конфлікт героя, який “під впливом листа з минулого розкриває приховані почуття, відкидає маску холодного скептика” [1, с. 791]. Той світ, який він собі створив, той образ відлюдька – утопічний. Тому Л. Боярська [2, с. 780] цілком слушно вибудовує паралель між утопічним життям Хоми-Томасо-Массіно та утопіями Томаса Мора і Томазо

Кампанелли. Можливо, це ще одна мотивація вибору імені *Хома* для персонажа.

Цікаво, що на всі ці конотації імені *Хома* нашаровується ще й фразеологічне значення “Хома невірний”. На це вперше звернула увагу Л. Боярська [2, с. 779]. Герой до кінця не вірив у щирість Мані, називаючи її то демоном, то комедіанткою. Крім цього, Хома-Массіно і сам вважав себе апостолом, про що говорить Маня-сойка: “Тямиш, яким пророком і апостолом я пізнала тебе? Як ти не говорив, а благовістив, не кланявся, а снисходив?” [7, с. 63].

Таким чином, бачимо надскладне функціонально-стилістичне навантаження імені Хома-Массіно в “Сойчиному крилі”: ‘близнюк’ → ‘двоїстість світогляду, роздвоєння особистості’ → алюзія до відомих утопістів → актуалізація фразеологізму “Хома невірний”.

Отже, літературний антропонім Хома в текстах Івана Франка є промовистим. На його доантропонімне значення ‘близнюк’ нашаровуються конотативні значення ‘двоїстість світогляду, роздвоєння особистості’ (“Сойчине крило”), ‘невірний’ (“Домашній промисл”), ‘близнюк у поглядах на життя’ (“Хома з серцем та Хома без серця”) та конотативно-іронічне значення ‘друг як брат-близнюк’ для створення енантіосемії (“Два приятелі”). У творах автора спостерігаємо такі способи обігрування цього імені: актуалізація доантропонімного значення номена із супровідними конотаціями та використання імені як відомого символу.

Список літератури

1. Баб’як А.-М. Форми оповіді та прийоми характеротворення (психологічної характеристики персонажів) у новелі “Сойчине крило” Івана Франка. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.)*. Львів. 2008. Т.1. С.786-792.

2. Боярська М. “Сойчине крило” Івана Франка: інтеграція новітніх європейських літературних пошуків. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.)*. Львів. 2008. Т.1. С.776-786.

3. Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / зібрав, упорядкував і пояснив Др.Іван Франко: 2-е видання. Львів. 2006. Т.3. 699 с.

4. Сколоздра О.Р. Функціональне навантаження власних імен персонажів у малій прозі Івана Франка. *Мовознавчий вісник: зб, наук, праць*. Черкаси. 2008. Вип. 6. С. 316-322

5. Сколоздра-Шепітко О. Літературно-художня антропонімія Франкової прози як об’єкт ідіолектної лексикографії. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Вип. 71. Ч.ІІ. Львів. С.280-291.

6. Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра. 2005. 509 с.

7. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка. 1976-1986. Т. 14-22.

УДК 81'373.21(234.372.3)

Наталія Сокіл-Клепар,
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет
імені Івана Франка
nataliya.sokil-klepar@lnu.edu.ua

ОНІМИ В ДІАЛЕКТНИХ СЛОВНИКАХ БОЙКІВЩИНИ

Розглянуто онімну лексику в діалектних словниках. З'ясовано, що найчастіше вживаються антропоніми, зооніми, топоніми та геортоніми. Такі лексичні одиниці містять цінну інформацію про культуру та ментальність жителів Бойківщини.

Ключові слова: діалект, словник, онім.

У діалектному словниковому фонді зазвичай домінують апелятиви. Однак у локальному середовищі цікавими є також і пропріативи. Вони часто входять не тільки до лексики жителів населених пунктів, а почасти формують діалектні словники.

За основу дослідження взято «Словник бойківського говору» Ю. Кміта, двотомний «Словник бойківських говірок» М. Онишкевича та «Словник говірок центральної Бойківщини» М. Матієва. У вказаних працях виявлено антропоніми, катаяконіми, зооніми, топоніми (ойконіми, мікротопоніми, ороніми), геортоніми, теоніми.

Антропоніми у бойківському говорі представлені такими формами жіночих особових імен: *Анніня, Анніця, Аннуненька, А́нця, Анцуня, А́нцька* → Ганна / Анна, *Га́фа, Гафійка* → Агафія, *Євдо́ха* → Євдокія, *Зо́ня* → Софія, *Ирсти́на* → Христина, *Ка́ся* → Катерина, *Магдалі́на* → Магдалина, *Ма́ря, Марі́на, Марі́нка, Марису́ня, Марису́нька, Марі́ся, Марі́чка, Ма́рка, Мару́на, Марунджа́* → Марія, *Наста́ся* → Анастасія, *Пара́ня* → Параскевія, *Полáжка* → Пелагея, *Юрі́на, Юрі́нка* → Ярина, Оріся.